

Det känns upptriskande att både Welin som person och hans tid presenteras som något gåtfullt fascinerande, som någonting som inte låter sig direktöversättas till vårt nutida språk. Ofta läser man studier över 1700-talets lärda män där huvudpersonen kunde förflyttas rakt in i vår tid utan att väcka någon större uppmärksamhet. Stundom slås man av de förbryllande likheterna mellan 1700-talets universitetsliv och vår egen tid – inte bara på grund av de eviga karriärstriderna och lärokonflikterna, utan också på grund av dåtidens åsiktsbrytningar om universitetets uppdrag och om polariseringen mellan å ena sidan vetenskap och bildning, å andra sidan samhällsnytta. Hos Siukonen framstår dock Welin och hans tid genomgående som värdefulla – också då hans val blir oförklarliga i våra ögon. Det är också ett erkännande av att en historisk individ inte riktigt kan analyseras eller förklaras till slut.

I själva verket kan hävdas att boken inte alls handlar om Welin. Siukonen verkar själv vara av denna mening. Enligt honom berör den snarare »ett vitt spektrum av sociala praktiker, excentriska diskussionsämnen och filosofiska debatter i Europa på 1730- och 1740-talet» (s. 17f.). Utifrån denna synvinkel kan Welin i första hand betraktas som en vägvisare in i 1700-talets lärda Europa och dess kuriösa diskussionsämnen – från föreläsningar av Christopher Wolff till sammanträden i Royal Society. Alternativa källor – såsom artiklar som publicerades i *Gentleman's Magazine* då Welin befann sig i London – hänvisas till för att skapa en bild av det som en resenär som Welin kan ha läst och gjort eller vem han kan ha träffat.

Denna metod lämnar rum åt läsaren att själv skapa sig en bild av hur det gick till. I gengäld leder det också till ett slags spekulation – Siukonen verkar antyda att just Johan Welin hade en särskilt hemlighetsfull personlighet. Likaledes verkar flera ur persongalleriet ha tagits med på grund av deras kuriositets- eller skandalvärde. En central plats får Linné och Maupertuis med sina Lapplandsresor, de båda Torneflickor som följde den senare till Paris och den lärda kvinnan Madame de Chatélet. Träffade Welin polyhistorn Mikhail Lomonosov, som vistades i Marburg samtidigt med honom, eller sin landsman, den ryktbare »jätten» Daniel Cajanus i London? När källorna är få riktar författaren i stället sin blick mot andra resenärer och vetenskapsmän, som kan betraktas som spännande exponenter för livet i ett svunnet tidevarv. Trots att dessa personporträtt förblir ganska ytliga, ger de djup åt Siukonens resonemang kring frågan om huruvida Welin representerar en »typ» (oli-

ka tolkningar och alternativa personlighetstyper ges i slutet av boken) eller om det tvärtom är hans »atypiska individualitet» som yttrar sig i hur han plötsligt börjar skapa sitt eget, oväntade öde. Oavsett vilket ger det boken en fängslande ton.

Päivi Maria PiblaJa

André Swanström, *Mystiker, präster och väckelsens arvingar: studier kring den österbottenska separatismen*, Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo akademi, Meddelanden 39, (Åbo 2007). 146 s.

André Swanströms bok innehåller sex studier med anknytning till radikala pietistiska rörelser i Österbotten under 1700-talets första halvdel. Den inledande studien söker tillämpa religionspsykologerna Lofland och Skonovds fyra olika omvändelsemotiv på de radikala pietisterna i Österbotten. Men det visar sig svårt att skilja mellan olika omvändelsemotiv och resultatet blir att det kan vara ganska svårt att omsätta religionspsykologiska kategorier i ett konkret historiskt material. Uppsatsen ger en konkret inblick i den andliga miljö som präglade anhängarna och hur de tillägnade sig teologiska tankar som knappast hade någon djupare förankring i regionen. Kontakterna med Sverige, inte minst med huvudstaden, där Eric Tolstadius gav inspiration, har varit betydande men samtidigt kan man fråga sig om det inte fanns en tidigare radikal finländsk tradition, som trädde i dagen genom Lars Ulstadius och Petter Schaefer. Denna kan ha traderats vidare och blivit en grogrund för de radikala tankarna i radikalpietismen.

I den andra uppsatsen – som handlar om trolldom och häxeri bland de radikala och landsförvista Eriksönerna, Jakob (1689–1737) och Erik (1695–1761) – nämns Ulstadius och hans tankar om trolldom. Den tredje uppsatsen handlar om ett våldtäktsfall där en svensk officer, Carl Linroth, förgripit sig på Kirstin Hansdotter, en separatistisk piga. Swanström söker spegla händelserna som ett möte mellan våldskultur och väckelsekultur. Att se det som en kulturkrock ger oss knappast mera insikt i skeendet än vad redovisade fakta ger. Det är ett fall bland många andra om vad som kunde hända och hände i krigets skugga där den starke och socialt överlägsne klarade sig bäst även om lagarna tillämpades som det var tänkt.

Prästens mångahanda uppgifter och växlande roller belyses genom kaplanen Israel Reinius livsöde. Med

viss förankring bland de radikala pietisterna förstod han att vända kappan efter maktens vindar och ta tillvara de praktiska möjligheter tiden erbjöd att driva nya verksamheter. Genom honom blomstrade fårskötseln i socknen.

I den femte uppsatsen tecknas en intressant av prästen Abraham Achrenius, som lämnade sitt ämbete gripen av radikalpietistisk kyrkokritik men som sedan åter blev präst och i sina nedtecknade »Continuationer» behandlade många aktuella teologiska frågor, vilka knappast hade kunnat komma ut i tryck. Genom att de spreds i avskrifter framstod han som vägledare för många. Swanström är angelägen att tolka sitt material med hjälp av teorier och bestämmningar från andra forskare. Han är mycket problemcentrerad. Det ger en spänst åt framställningen, även om läsaren kanske blir något tveksam när frågan om ledarskap bland väckelsens anhängare diskuteras utifrån hur ledarskapet förvaltades inom den judiska chassidismen.

Jag vill göra tre kommentarer till boken i dess helhet. Det nära sambandet mellan Sverige och Finland är i princip självklart men kanske något försummat när vi tänker på utvecklingen separat i Sverige och Finland. Österbotten har sin motsvarighet i Västerbotten och kontakterna var många, vilket även kommer fram i skildringen. Den andra kommentaren gäller det apokalyptiska medvetandet under denna tid. En ganska negligerad del av det pietistiska budskapet är det starka medvetandet om att man levde i de yttersta tiderna. Spener såg fram mot tidens slut med stora förväntningar. Han talade om »Hoffnung besserer Zeiten». Ändens tid skulle föregås av hemsökelse, krig och elände. Det var den tid som nu var inne. Krigen var ett tecken på detta och de trogna beredde sig på Kristi ankomst. Inför rätta förklarade Erikssönerna att de inte ville ha något att skaffa med kyrkan där Antikrist regerat i över tusen år och radikalpietister i Stockholm vittande om att de fått anvisning att ställa i ordning ett särskilt rum för dem som skulle samlas när Jesus kom. Också Lars Ulstadius och Peter Schaefer hävdade att Gud skulle grunda sitt rike i den tid de levde. Uppenbarelsebokens betydelse framgår i flera av bokens uppsatser, men man hade önskat att betydelsen av det apokalyptiska intresset lyfts fram som bakgrund till hur man upplevde tiden och varför man ville skilja sig från kyrkan. Den tredje kommentaren gäller de svårigheter som svenska läsare har att följa de undersökningar som publiceras på finska. I Finland har intresset och forskningen omkring radikalpietism varit mer levande än i Sverige. Därför hade det till exempel varit intressant att få veta mera om Sakari

Loimarantas avhandling om Erikssönerna. Om denna och andra undersökningar publicerats på engelska eller tyska hade det varit lättare att ta del av dem då de rimligtvis bygger på mycket material från svenska arkiv.

Swanströms bok ger en konkret och mångsidig inblick i den radikala pietismen i Österbotten och stimulerar säkert framtida forskning.

Harry Lenhammar

Janike Sverdrup Ugelstad, *Thi han blev en kunstmaler: Peder Aadnes og hans billedverden* (Oslo: Novus forlag, 2007). 227 s.

Som en del av Danmark–Norge ble Norge svært »danskefisert», men hos bondestanden levde fremdeles det »typisk norske». Bonden snakket norsk og brukte kniven til dekorasjon på samme måte som i middelalderen – sist Norge var selvstendig. I den økonomiske oppgangstiden etter 1740- og 1750-årene, som også kom bøndene til gode, utviklet folkekunsten seg raskt. Det ble da vanlig at velstående bønder, på samme måten som byfolk, fikk rom og løsøre dekorert.

Mellom cirka 1720 og 1770-årene dominerte rokokkostilen i vest-Europa. Norge tok godt i mot denne lekende og lette stilen og gjorde den til sin egen. Dette kan vi se i bevarte allegoriske billedfortellinger og abstrakte planteformasjoner som strekker seg over både vegger og tak i fornemme rom, og på bruksgjenstander som møbler og ølboller. I 1700-tallets Norge var kunstnerne fremdeles i all hovedsak ansett som håndverkere. De som kom fra byene var ofte laugsutdannet, mens på bygden var det ofte bønder som lærte av sine forgjengere å bli dekoratører eller *bilthuggere*. Som regel ble forlegg brukt i dekorasjonene, altså bilder, ofte fra Frankrike eller Italia, kopiert ved hjelp av kobberstikk eller trykk.

I denne konteksten ble Peder Aadnes (1739–1792) »Norges første kunstmaler». Ved siden av den relativt nyutgitte boken av Ugelstad som anmeldes her, er det skrevet noen artikler om Peder Aadnes' arbeider, blant annet forfattet av Kjersti Braanaas Moen (2004, 2005) og av Ugelstad selv. Janike Sverdrup Ugelstad er kunsthistoriker og konservator ved Norsk Folkemuseum, og har tidligere blant annet forfattet flere artikler, og hatt ansvar for boken *Portrett i Norge*.

Thi han blev en kunstmaler har seks kapitler, tematisk inndelt med beskrivende overskrifter og undertitler.